

Hadislere Göre Kadının Örtünmesi

İSMAİL HAKKI ÜNAL

PROF.DR., ANKARA Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ

İslam dininin öğretilerini tespitte temel kaynak olan Kur'an'ın yanı sıra, onu insanlara tebliğ eden ve açıklayan Hz. Muhammed'in tatbikatı da önemli bir yer tutar. Dinin mübelliği ve onun ilk takipçileri göz ardı edilerek bir din geleneği tesis edilemez. Bu yüzden, dini öğrenmeye ve anlamaya çalışırken ilk müntesiplerinin uygulamaları sonraki nesiller için bir prototip sayılmıştır.

Hadislere göre kadının örtünmesinin ele alındığı bu yazıda, Hz. Muhammed ve ilk müslüman nesillerin konuyla ilgili söz ve uygulamaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla, makale, tasvirî bir nitelik arz etmektedir. Belli başlı hadis kaynakları taranarak yapılan bu tespitte, rivayetlerin klasik hadis usûlüne göre belirlenmiş sıhhat değerlendirmeleri dikkate alınmamış, Hz. Peygamber'e nispet edildiği hâlde, muhtevalarından, daha sonraki dönemlere ait oldukları kuvvetle muhtemel birkaç haber dışında, konuyla ilgili rivayetlerin çoğu değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Bu rivayetler arasında, Hz. Peygamber'e nispet edilenler (merfû') yanında, sahabe ve tâbiüne ait olanlar da (mevkûf ve maktû') bir hayli fazladır. Hadisçilerin genel tanımına uygun olarak, bu üç tür haber, 'hadis' kavramı altında değerlendirilmiştir. Hz. Peygamber'in talimatının yanı sıra, ilk nesillerin tatbikatını izlemek açısından, ilgili rivayetleri bir bütün olarak değerlendirmek son derece önemlidir. Rivayetlerin incelenmesinden, kadının örtünmesiyle ilgili hükümlerin günlük hayatta ve ibadet esnasında olmak üzere iki noktada yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca, kadın açısından örtünme, hür ve cariye statüsüne göre önemli farklılıklar göstermektedir.

Kur'an-ı Kerim'in iniş sürecinde Arap kadınının giyim alışkanlığını ve bu alışkanlığın Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in öğretisiyle ne yönde değişime uğ-

radığını daha iyi anlayabilmek için, önce cahiliye dönemi kadınının örtünmesi olgusundan kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

1. Cahiliye Kadınında Örtünme

el-Mer'e fi ş-ş-ri'l-câhili isimli eserinde Dr. Ahmed Muhammed el-Hûfî, Arap şiirinden hareketle, cahiliye dönemi kadınlarının açıklık ve örtünme konusundaki tutumlarını tasvir etmektedir. Bu tasvirlerde söz konusu edilen, daha çok, baş ve yüz örtüsüdür. Özellikle güzelliği yansıtan en önemli unsur olarak görülen yüzün açılması-örtülmesi, şairlerin en çok ilgisini çeken konudur.

Hûfî'ye göre, cahiliye döneminde Arap kadını ne tamamen kapalı ne de bütünüyle açıktır. Açık kadınlar olduğu gibi, örtülü kadınlar da vardır.¹ Bazı şiirlerden, baş ve yüz örtüsünün hürleri cariyelerden ayırt eden bir özellik olduğu; acı, hüznün ve ağıt yakma gibi durumlarda yüzlerin ve başların açıldığı ifade edilmektedir.² Bu yüzden, savaşta yenileceklerini ve esir düşeceklerini anlayan hür kadınlar, kendilerine tenezzül edilmez düşüncesiyle cariyelere benzemek için yüzlerini (ve başlarını) açarlar ve bu şekilde kaçmaya hazırlanırlardı.³

Cahiliye döneminde kadınların örtü kullandıklarıyla ilgili haberler vardır. Ukkâz çarşısında, Kureyş ve Kinâne oğullarından bazı gençlerin Âmiroğullarına mensup bir kadından yüzünü açmasını istemeleri, kadının da bunu reddedip kabilesinden yardım talep etmesi, Birinci Ficâr Harbi'nin sebeplerinden birisi olarak gösterilmektedir.⁴

Abdullâh b. Alkame, karısı Hubeys'e, rüzgarda yeşil tülbentinin savrulmasıyla açığa çıkan yüzünü ve ellerini gördükten sonra âşık olmuştur.⁵

Şair Perezdak'ın (ö. 110) ninesi Hind bint Sa'sa'a, şu dört kişinin yanında başörtüsünü çıkartmayı helal sayıyordu: Babası, kardeşi, dayısı ve kocası.⁶

Araplarda tecrübeli insan için söylenen şu atasözünde de başörtüsünün geleneksel bir giysi olduğu anlaşılıyor: *İnne'l-avâne lâ tu'allemu'l-hımratu* (Dula-yetişkin kadına- başörtmek öğretilmez).⁷

Ummu Amr bint Vıkdân, kavmini öç almaya teşvik ederken şöyle diyor: "Eğer intikam almayacaksanız, silahı bırakmanız ve kadınlar gibi sürme sürüp yüzünüzü örtmeniz gerekir."⁸

¹ Ahmed Muhammed el-Hûfî, *el-Mer'e fi ş-ş-ri'l-câhili*, Kahire 1977, s. 369.

² Age., s. 372-373. Ölülere ağıt yakarken baş açma âdetinin Ömer b. Abdülaziz (ö. 101) devrinde de devam ettiği, valilerine mektup yazan halifenin, bunun bir cahiliye âdeti olduğunu ifade ederek bu durumda kadınların başlarını açmalarına izin verilmemesini istediği nakledilmektedir (...ve mâ ruħhişa l'n-nisâ'i fi vaq'i ħumûrihinne munzu umime en yağrihne bi ħumûrihinne 'ala cuyûbilinne...) (İbn Sa'd, *Kitâbu'l-tabaħâti'l-kebir* (8 cilt), Beyrut 1968, V. 393).

³ Hûfî, s. 373.

⁴ Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *el-Aġâni* (14 cilt), Mısır 1992 (ofset), XXII. 55-56.

⁵ Hûfî, s. 375.

⁶ Age., s. 375-376.

⁷ Ahmed b. İbrâhîm en-Neysâbüri el-Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl* (2 cilt), Lübnan 1988, I. 49.

⁸ Hûfî, s. 376.

Cahiliyede baş ve yüz örtüsünü kullanıp özel durumlarda açanların yanı sıra, güzelliğini teşhir için yüzünü, boynunu, gerdanını ve kollarını sürekli açan kadınlar da mevcuttu. Nitekim Kur'an-ı Kerim buna işaret etmektedir.⁹

Güzelliğini göstermek için yüzünü örtmeyen hanımlara İslami dönemde de rastlanmaktadır. Bunların başında yer alan Hz. Ebû Bekir'in torunu Âişe bint Talha (ö. 101), hiç kimseye karşı yüzünü örtmediği için, kocası Mus'ab b. ez-Zubeyr (ö. 157) tarafından azarlanınca, ona şu cevabı vermiştir: "Allah beni güzel yarattı. İnsanların bunu görmesini ve kendilerine olan üstünlüğümü bilmelerini istiyorum. Allah'a yemin olsun ki, hiç kimsenin bana hatırlatması gereken bir ayıp yok."¹⁰ Mus'ab b. ez-Zubeyr'in diğer bir eşi olan Hz. Hüseyin'in kızı Sukeyne (ö. 117) de yüzünü örtmeyenler arasındaydı.¹¹ Güzeli bir kadın olan Sukeyne, giyimine dikkat eder, alnına kakül koyardı. Daha sonra, bu, 'Sukeyne kakülü' diye meşhur oldu.¹²

2. Rivayetlerde Adı Sık Geçen Kadın Giysileri

Konu ile ilgili rivayetlere geçmeden önce, bu rivayetlerde en çok yer alan kadın giysilerini kısaca tanıtmak yararlı olacaktır.

2.1. Başörtüleri

Hımâr: Kadının başını ve bir kısmıyla da yüzünü örttüğü başörtüsü.

Kınâ': Kadının baş ve yüz örtüsü olarak kullandığı giysi.

Mıknâ', *mıknâ'a*: *Kınâ'*'dan daha küçük bir örtü.

Nikâb: Burun kemiğine kadar çıkan yüz örtüsü (peçe).

2.2. Elbiseler

Mırt: Yünden ya da ipekten mamul, eteği yerde sürünen dış elbisesi. Hz. Âişe İfk hâdisesini anlatırken, Ummu Mistah'la kaza-i hacet için dışarı çıktıklarında, onun, mırtına takılıp tökezlediğini haber vermektedir.¹³

Cubbe: Daha çok cariyelerin giydiği geniş elbise.

Lihâf, *milhâfe*: Şal gibi kadının vücuduna sardığı elbise.

Nitâk, *mıntâka*: Bele sarılıp ortadan bağlanan ve üst tarafı yere kadar sarkan kuşak.

İzâr: Belden aşağı giyilen elbise (etek).

Ridâ': Belden üste giyilen, daha çok erkeklerin kullandığı elbise.

Dir': Uzun gömlek veya entari. Bu gömlek bazen dize, bazen topuklara kadar uzanıyordu.

⁹ 33. Ahzâb, 33; Cahiliye Arap kadınının giyim şekli konusunda ayrıca bkz. Ramazan Altuntaş, "Cahiliye Arap Toplumunda Kadın", *Diyanet İlmî Dergi*, XXXVII (2001) sayı: 1, s. 67-72.

¹⁰ *el-Ağâni*, XI. 176.

¹¹ *Age.*, XVI. 143.

¹² Ömer Rızâ Kehhâle, *A'lâmu'n-nisâ'* (5 cilt), Beyrut ty., II. 222.

¹³ Muhammed b. İsmâ'îl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahiğ* (8 cilt), Çağrı Yayınları, "Tefsîru'l-Kur'ân", "Tefsîru Sûreti'n-Nûr", 6, VI. 6.

Sirvâl: Kadınların elbiseleri altına giydikleri şalvar.

Cilbâb: Değişik tanımları vardır. Başa alınan dış örtüsü (atkı); *milhafe* gibi bütün vücudu saran dış elbise, gömlek; belden yukarısını örten elbise (*ridâ*); *hımâr*'dan daha geniş *ridâ*'dan daha küçük, kadının sırtını ve göğsünü örten elbise (çar). Ummu Atiyye, Hz. Peygamber'in, Bayram namazlarına hanımların cilbâbla çıkmalarını emrettiğini bildirmektedir.¹⁴

3. Kur'an'da Örtünme ile İlgili Ayetler

Kadının giyimi ve örtünmesi konusunda, cahiliye dönemi ile Kur'an'ın nüzûl sürecini ve onu takip eden dönemi birlikte ele almak zorunludur. Zira Kur'an, kadının örtünmesi konusunda önemli uyarılarda bulunmuş olmakla beraber, mevcut kadın kıyafetlerine bir yenilik getirmemiştir. Yani kadınlar, zaten kullanageldikleri kıyafetler içerisinde giyim-kuşamlarına dikkat ederek iffetlerini koruyacaklar, cahiliye devrinde âdet hâline getirdikleri bazı giyim alışkanlıklarından vazgeçeceklerdir. Mesela 33. Ahzâb suresinin 33. ayetiyle, önce, Hz. Peygamber'in hanımlarının cahiliye kadınları gibi açılıp saçılarak ve ziynetlerini göstererek dışarı çıkmamaları, evlerinde vakarla oturmaları istenmiş; sonra aynı sürenin 59. ayetiyle de, Peygamber eşleriyle beraber, diğer mümin kadınların dışarıya çıkarken nasıl giyinmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur. Buna göre, mümin hanımlar dışarıya çıkarlarken "cilbâblarını üzerlerine alacaklardır".

İbn Abbâs'ın (ö. 68) tefsirine göre, mümin kadınlar, belden üste alınan bir örtü olan *cilbâb*'ı (çar), boyunlarına ve açık olan gerdanlarının üzerine sarkıtacaklardır.¹⁵ Neseî (ö. 710) bunu şöyle açıklar:

İslam'ın ilk dönemlerinde (bazı) kadınlar, cahiliyede olduğu gibi gündelik kıyafetleriyle, yani bir entari (*dir'â*) ve başörtüsüyle (*hımâr*) dışarı çıktıkları için, cariyelerden ayırt edilemiyorlardı. Bazı gençler def-i hacet için kuytu ve ağaçlıklı yerlere çıkan¹⁶ cariyeleri taciz ettikleri zaman, cariyelerle aynı kıyafette dışarı çıkmış bazı hür hanımları da rahatsız edince, onların hür olduklarının anlaşılabilmesi ve tanınip incitilmemeleri için üzerlerine *cilbâb* alarak dışarı çıkmaları emredildi.¹⁷

Ayetin iniş sebebinin bu olduğu bildirilmektedir.¹⁸

İbn Sa'd'ın (ö. 230) zikrettiği bir rivayete göre, Peygamber eşleri, geceleyin def-i hacet için dışarı çıktıklarında, münafıklardan bazıları tacizde bulunmuş-

¹⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef* (15 cilt), Bombay 1979, II. 182. Cahiliye döneminde kadınların baş ve yüz örtüleriyle örtünmeyi sağlayan diğer giysilerin özel adları, o dönem şairlerinin şiirlerinde yer almaktadır. Geniş bilgi için bkz. Hüfi, s. 383-391. Abbasi dönemindeki Arap giysilerinin tanıtımı ve konu ile ilgili geniş bilgi ve resimler için bkz. Salâh Huseyn el-Ubeydî, *el-Melâbişu'l-'arabiyyetu'l-İslâmiyye fî'l-'aşr'l-'abbâsî*, Bağdat 1980.

¹⁵ Tefsîru İbni Abbâs, *Mecma'u't-tefâsîr* (4 cilt), Çağrı Yayınları, İstanbul 1979, V. 138.

¹⁶ Hz. Âişe henüz tuvaletlerin olmadığı o dönemde kadınların def-i hacet için ancak geceleri dışarı çıktıklarını ifade etmektedir. (Bkz. Buhârî, "Tefsîru Süreti'n-Nûr", 6, VI. 6.

¹⁷ Tefsîru'n-Neseî, *Mecma'u't-tefâsîr*, V. 138.

¹⁸ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (11 cilt), İstanbul 1988, VII. 201.

lar, şikayet üzerine, münafıklara niçin böyle yaptıkları sorulunca da, "Biz bu tacizi cariyelere yapıyoruz." demişlerdir. Onun üzerine bu ayet inmiştir.¹⁹

Burada amacın, Peygamber eşlerinin de içinde buldukları hür kaçımların, örtünme konusunda kendilerinden daha serbest hareket eden cariyelerden ayırt edilerek saldırıya maruz kalmaktan korunmaları olduğu anlaşılmaktadır.²⁰

Hicâb ayeti olarak bilinen 33. Ahzâb suresinin 53. ayetinde, Hz. Peygamber'in eşlerinden bir şey istenirken *hicâb* (örtü, perde) arkasından istenmesi emrinin, Hz. Peygamber'den dolayı odalarına sıkça girilen Peygamber eşlerinin rahatsız edilmemeleri ve böylece aile mahremiyetinin korunması amacına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, kadının yüzünün peçe ile örtülmesi gerektiği sonucuna ulaşmak doğru değildir.²¹ Nitekim Enes b. Mâlik (ö. 93), hicâb ayetinin, Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş'la (ö. 20) evlendiği, hicretin beşinci yılında indiğini ve on beş yaşında olduğu o günden itibaren Hz. Peygamber'in, hanımlarını kendisine karşı da perde arkasına aldığı söylemektedir.²²

24. Nûr suresinin 31. ayetinde, mümin hanımlara yönelik, "... Başörtülerini yaka yırtmaçlarının üzerine koysunlar." talebi, cahiliye döneminden itibaren başörtüsünün varlığına işaret ederken, bu başörtünün nasıl kullanıldığı konusunda da bir fikir vermektedir. Nesefi'nin bildirdiğine göre, kadınların yaka yırtmaçları geniş olduğu için, döşleri (göğüslerinin üst kısmı) görünüyor, fakat onlar başlarındaki örtüyü arkalarına salıyorlardı. Ayet, arkalarına saldıkları başörtülerini önden sarkıtarak boyun ve göğüslerini örtmelerini istemektedir.²³ Nesefi'nin, başörtüsünün önden sarkıtılması gerektiği yorumuna karşı çıkan Mısırlı bayan yazar Nazîra Zeynuddîn, "amacın, yüzün örtülmesi değil, boyun ve göğüs bölgesinin örtülmesi olduğunu, bunun da hâlen Mısır'ın köylerinde uygulandığı gibi, arkaya sarkıtılan başörtüsünün sağ omuzdan alınıp göğüs kapatılarak sol omuza atılması şeklinde uygulandığını söylemektedir.²⁴ Nitekim diğer müfessirler de, ayetin bu ifadesinden, açık olan boyun ve göğüs kısmının kapatılmasının kastedildiğini bildirmektedirler.²⁵

Aynı surenin 60. ayetinde ise, evlenme ümidi (cinsel isteği) kalmamış yaşlı kadınların, ziynetlerini göstermeksizin elbiselerini çıkarmalarında bir günah olmadığı ifade edilmiştir. Buradaki ziynetin, kadınların kullandıkları süs eşyası ve takılar olduğu anlaşılmaktadır. Zira, cinsel cazibesi kalmamış yaşlı kadınların vücutlarının ziynet kapsamında düşünülmesi makul değildir.

¹⁹ İbn Sa'd, VIII. 176.

²⁰ Bu yüzden, "bir tarih olgu olarak, cilbâb adı verilen dış giysinin bütün devirlerde müslüman kadınlar için gerekli bulunmadığı... tarihî şartlar değişip, ya toplumda cariyeye kalmadığı, yahut da ayırımı sağlayacak başka bir âlâmetle diğerlerinden ayrıldığında cilbâb emrinin bağlayıcı olmanın çıkacağı" yorumu yapılmıştır. (Bkz. Hayrettin Karaman, "Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi", *İslâm'da Kadın Hakları*, Ankara 1993, s. 311.)

²¹ Ateş, VII. 194.

²² İbn Sa'd, VIII. 174.

²³ Nesefi, *Mecma'u't-tefâsîr*, IV. 389.

²⁴ Ânise Nazîra Zeynuddîn, *es-Sufûr ve'l-hicâb*, Beyrut 1928, s. 218-219.

²⁵ Bkz. İbn Abbâs, Beyzâvî, Hâzin Tefsirleri, *Mecma'u't-tefâsîr*, IV. 389.

4. İlgili Ayetlerin Tefsiri Mahiyetinde Varid Olan Haberler

Konuyla ilgili rivayetlerin bazıları yukarıda zikredilen ayetlerin tefsiri sadedinde varid olmuşlardır. Bunları diğerlerinden ayıran özellik, bu rivayetlerin ilgili ayetlerle doğrudan irtibatlandırılmış olmasıdır.

Hiz. Âişe'den (ö. 57) nakledildiğine göre, o şöyle demiştir: "Allah, ilk muhacir hanımlara rahmet etsin. Allah, 'Başörtülerini yakaları üzerine örtünler.' (24. Nûr, 31) ayetini indirince, mırıtlarını (kalın dış elbise) yırtarak onunla başlarını örttüler."²⁶ Hiz. Âişe'nin, 33. Ahzâb suresinin 59. ayeti nazil olduğunda, benzer biçimde davranan ensar hanımları için de aynı övgüde bulunduğu nakledilmektedir.²⁷

Ummu Seleme'den (ö. 62) nakledilen bir rivayette ise, "Cilbâblarını üzerlerine alsınlar." (33. Ahzâb, 59) ayeti nazil olunca, ensar hanımları, sanki [giydikleri elbiseden dolayı] başlarında kargalar varmış gibi dışarı çıkmışlardır.²⁸

24. Nûr suresinin 31. ayetinde yer alan "Görünen kısımları hariç, ziynetlerini göstermesinler." hitabındaki 'görünen kısımlar'dan maksat, Hiz. Âişe ve İbn Abbâs'a göre, yüz ve ellerdir.²⁹ Bu kanaat, Hiz. Âişe'den nakledilen şu hadise dayanmaktadır: "Esmâ bint Ebî Bekr (ö. 73) Resulullah'ın yanına girdi. Üzerinde ince bir Şam elbisesi vardı. Hiz. Peygamber ondan yüz çevirdi ve şöyle dedi: 'Bu nedir ey Esmâ? Kadın bülûğ çağına gelince, (yüzüne ve ellerine işaret ederek) şu ve şurası hariç başka yerinin görünmesi doğru değildir."³⁰

5. Gündelik Hayatta Kadının Örtünmesi

5.1. Hürler

Rivayetler incelendiğinde, hür kadınların gündelik hayatlarında genellikle başlarını ve ziynet yerlerini örttikleri görülmektedir. Henüz örtünme ile ilgili ayetler inmeden önce Mekke döneminde meydana gelen bir olay, bu konuda bir fikir vermektedir. Sahabi Hâris el-Gâmidî, müslüman olmadan önce, babasıyla Mekke'ye geldiklerinde, orada bir kişinin başına toplanmış bir grup görmüş ve bunların kim olduklarını babasına sorunca, babası, onların bir sabî'nin başına toplanmış insanlar olduğunu söylemiştir. Gâmidî, yanına yaklaştıklarında, o kişinin, etrafındakileri Allah'a imana ve kulluğa davet eden Hiz. Peygamber olduğunu gördüklerini; ancak, çevresindekilerin ona eziyet ettiklerini söylemekte ve şöyle devam etmektedir: "Güneş yükselince, insanlar onun başından dağıldılar. Elinde su kabı ve mendil bulunan bir kadın geldi. Gerdanı (*naħr*) görünür (açık) hâlde ağlıyordu (*kaç bedā naħrahā tebkī*). Hiz. Peygamber, kabı aldı, içti ve abdest aldı. Sonra başını kaldırarak kadına: 'Ey kızım gerdanını

²⁶ Buhârî, "Tefsiri sûreti'n-nûr", 12 VI. 13; Ebû Dâvûd, *Sunen* (5 cilt), Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, "Libâs", 33, IV. 357,

²⁷ Ebû Dâvûd, "Libâs", 32, IV. 356.

²⁸ Ebû Dâvûd, "Libâs", 32, IV. 356-357.

²⁹ İbn Ebî Şeybe, IV. 284.

³⁰ Ebû Dâvûd, "Libâs", 34, IV. 358.

ört, babanın yenileceğinden ve zelil olacağından korkma.' dedi (*hammiri 'aleyki naħraki velā teħāfi 'alā ebiki ğalabeten velā zullen*). Gâmidî babasından, kadının Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb olduğunu öğrenmiştir.³¹

Örtünme ile ilgili ayetler nazil olduktan ve Hz. Peygamber'in konu ile ilgili uyarılarından sonra, müslüman hanımların titizliği daha da artmıştır.

Hz. Âişe (Cemel vakasından sonra Basra'daki) Safiyye bintu'l-Hâris'in (Ummu Talha) yanına misafir olduğunda, onun kızlarını görmüş ve şöyle demiştir: "Resulullah bir gün yanıma geldiğinde odamda bir genç kız vardı. Bana izârını verdi ve şöyle dedi: 'Onu ikiye böl, yarısını bu kıza, yarısını da Ummu Seleme'nin yanındaki kıza ver. Ben onların bülûğa ermiş oldukları kanaatindeyim.'³² Böylece, Hz. Âişe, konuk olduğu bu evdeki yetişkin kızların başlarını örtmeleri gerektiğini anlatmak istemiştir.

Ummu Seleme'nin belirttiğine göre, "Kız ergenlik çağına gelince, annesine tetettürden ne gereklyse ona da gereklidir."³³

Hz. Âişe, ince başörtüsünün maksada uygun olmadığı kanaatindeydi. O, bir gün kendi yanına giren yeğeni Hafsa bint Abdirrahmân'ın üzerinde ince bir başörtüsü görünce, onu yırtmış ve yeğenine kalın bir başörtüsü takmıştır.³⁴

Başörtüsünün kullanılış biçimi hakkında da Hz. Peygamber'in bir tavsiyesi nakledilmektedir: (Bir gün) Ummu Seleme'nin yanına giren Hz. Peygamber, onun başını örttüğünü görünce, "(Başörtünü erkeklerin sankları gibi) iki kere değil, bir kere dola." demiştir.³⁵

Hz. Peygamber'in son hastalığında kendisini ziyarete gelen amcası Abbâs (ö. 32), orada bulunan Peygamber eşlerinin, (Abbâs'ın baldızı olan) Meymûne (ö. 51) hariç, kendisinden dolayı örtündüklerini belirtmektedir (*fe'steterne minni il-lâ Meymûne*).³⁶ Ancak, bu örtünmenin kapsamı hakkında bir açıklık yoktur.

Hz. Âişe, kendi yanına girmek isteyen süt amcası Eflâh b. Ebî'l-Kuays'a karşı örtününce (*fe'steterat minhu*), Eflâh, "Bana da mı örtünüyorsun? Ben senin amcanım (*testetirine minni ve ene anmuki*)." demiş, Hz. Âişe durumu Hz. Peygamber'e iletince, "O, senin amcandır; yanına girsin." buyurmuştur.³⁷ Bu rivayetteki örtünmenin, kapı örtüsünü (perdesini) kapatmak şeklinde anlaşılması gerekir; çünkü bu olay, hicâb ayeti geldikten sonra vuku bulmuştur. Nitekim rivayetin diğer versiyonları bunu teyit etmektedir.³⁸

³¹ İbnul-Esîr, Alî b. Muhammed el-Cezerî, *Usdu'l-ğâbe fi ma'rifeti's-şahâbe* (7 cilt), Kahire 1970, I. 384.

³² Ebû Dâvûd, "Salât", 85, I. 422.

³³ İbn Ebî Şeybe, II. 229.

³⁴ Mâlik b. Enes, *Muvattâ'* (2 cilt), Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, "Libâs", h. no: 6, II. 913.

³⁵ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Muşannef* (11 cilt), Beyrut 1983, III. 133.

³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Musned* (6 cilt), Çağrı Yayınları, İstanbul 1982, I. 209.

³⁷ Ebû Dâvûd, Nikâh, 8, II. 547.

³⁸ Bkz. Buhârî, "Tefsîru Sûreti'l-Ahzâb", 9, VI. 26-27; Muslim, *eş-Şahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, "Radâ", h. no: 1445, II. 1069.

Bir rivayette, Hz. Peygamber döneminde bazı kadınların eteklerinin altına şalvar (*sirvâl*) giydikleri ve avret yerlerinin örtülmesi açısından Hz. Peygamber'in bunu tasvip ettiği anlaşılmaktadır. Mucâhid'in (ö. 104) naklettiğine göre, Hz. Peygamber, yakınında hayvanından düşen bir kadının elbisesi açılınca, yüzünü çevirmiş; bunun üzerine, oradakiler, "Üzerinde sirvâl var." demişlerdir. Bundan memnun olan Hz. Peygamber'in, "Sirvâl giyenlere Allah rahmet etsin." dediği nakledilmektedir.³⁹

Bir rivayete göre de, Hz. Peygamber, kendisine verilen Mısır mamulü kuşaktan bir parçayı Dıhye b. Halife el-Kelbî'ye vererek, "Bunu ikiye böl, birini kendine gömlek yap, diğerini de hanımına ver başörtüsü yapın." demiştir.⁴⁰

Kadınların, yabancı erkeklerin yanına başörtüsüz çıkmadıklarını; fakat tezettüre riayet edildiği takdirde bir arada bulunmalarının (*ihtilâf*) bir sakıncası olmadığını, şu olay açıkça gösteriyor. İmrân b. Husayn (ö. 52) anlatıyor:

Birgün dışarı çıktım ve Resulullah'a rastladım. Bana, "Ey İmrân, Fâtıma hasta, ziyaret etmek ister misin?" dedi. Ben, "Babam anam sana feda olsun, bundan daha yüce bir şeref olur mu?" dedim. "Öyle ise haydi gel." dedi. Resulullah çıktı, ben de onunla birlikte çıktım. (Fâtıma'nın) kapısına gelince, "Esselâmu aleykum" dedi ve "İçeri girebilir miyim?" diye sordu. Fâtıma "Aleyküm selâm, gir." dedi. Resulullah, "Yanımdakiyle birlikte mi?" diye sordu. Fâtıma "Seni hak üzere gönderene yemin olsun ki, üzerimde şu abadan başka bir şey yok." dedi. Resulullah'ın yanında eski bir örtü vardı. Onu Fâtıma'ya attı ve "Bunu başına bağla (*şeddihâ 'alâ ra'siki*)." dedi. Fâtıma denileni yaptıktan sonra "İçeri gir." dedi. Resulullah'la beraber ben de girdim. Resulullah Fâtıma'nın baş tarafına oturdu, ben de onun yanına oturdum.⁴¹

Rivayetlerden, Hz. Peygamber döneminde bazı kadınların yüzlerini örttikleri de anlaşılmaktadır. Savaşta ölen oğlunu Hz. Peygamber'den sormaya gelen Ummu Hallâd adlı yüzü peçeli kadın, oradakilerin, "Oğlunu sormaya geldin, yüzün kapalı!" şeklindeki uyarıları üzerine, "Oğlumu kaybettiysem hayâ-mı kaybetmedim ya!" demiştir.⁴²

Hür kadınların başörtüsü (*humâr*) kullanmadan da başlarını örtbilecekleri şu rivayetten anlaşılmaktadır: İbn Cureyc (ö. 150), Atâ'a (ö. 114) soruyor: "Kadın, başörtüsü olmadan cilbâb (atki, çar) giyebilir mi?" Atâ' "Sakıncası yok." diyor.⁴³ Çünkü cilbâb başı da içine alan bir elbisedir ve bazen yüzü örtmek için de kullanılmaktadır. Nitekim Hz. Âişe, İfk hâdisesini anlatırken, konakladığı yerde kendisini uyur vaziyette bulan Safvân b. Mu'attal'ı (ö. 19) görür görmez cilbâbıyla yüzünü örttüğünü söylemektedir (*fehammertu vecîhî bi-cilbâbî*).⁴⁴

³⁹ Abdurrezzâk, III. 131-132.

⁴⁰ Ebû Dâvûd, "Libâs", 39, IV. 363-364.

⁴¹ Ebû Ca'fer et-Tahavî, *Şerhu muşkilî'l-âşâr* (18 cilt), Beyrut 1987, I. 141-142.

⁴² Ebû Dâvûd, "Cihâd", 8, III. 13.

⁴³ Abdurrezzâk, III. 135.

⁴⁴ Buhârî, "Tefsîru sûreti'n-nûr", 6, VI. 6.

5.2. Cariyeler

Yeryüzünde, tarihin çok eski dönemlerinden beri devam edegelen kölelik müessesesi, Kur'an'ın nazil olduğu dönemde, Arabistan'da da yerleşmiş bir kurum olarak varlığını sürdürüyordu. Genelde hizmetçi ve işçi olarak kullanılan kölelerden kadın olanların (cariyeler), ayrıca efendilerinin cinsel isteklerini yerine getirmek gibi bir görevleri de vardı. Kur'an-ı Kerim, kölelerin hukukunun korunması ve onların hürriyetlerine kavuşturulması konusunda iyileştirici ve teşvik edici düzenlemeler getirmiş olmakla beraber, bu statüyü kökünden değiştirecek bir müdahalede bulunmamıştır. Bu yüzden, cariyelerin, nikahlı eşlerin yanı sıra, efendilerinin cinsel isteklerini karşılamaları meşru kabul edilmiş; ancak, onların da diğer kadınlar gibi iffetli olmaları ve sahiplerince fuhşa zorlanmamaları istenmiştir.⁴⁵

Örtünme konusunda cariyelerin hür kadınlardan farklılığı, İslam öncesi den gelen bir geleneğin devamı olarak, İslam'da da sürmüştür. Muhammed Hamidullah'ın Belâzurî'den (ö. 279) iktibas ettiği bir habere göre, Benî Kurayza seferinde esir alınıp Hz. Peygamber'in hissesine düşen Reyhâne (ö. 10), Peygamber'e hitaben, "Beni nikahlamaktansa cariye olarak muhafaza et; ben bir cariye kadın olarak kalmak isterim, zira hür müslüman kadınlar gibi başıma örtü ve yüzüme peçe takmak istemiyorum." demiştir.⁴⁶

Toplumda cariyelerin hür kadınlardan ayırt edilebilmeleri için farklı kıyafet giymelerinin, bir gelenek olmasının yanı sıra, bir zaruret olduğu bazı haberlerden anlaşılmaktadır. Örneğin Hz. Ömer (ö. 12), kızı Hafsa'nın (ö. 41) evinden hürlerin kıyafetine bürünmüş bir cariyenin çıktığını görünce, onun kim olduğunu sormuş, Hafsa'nın, (kardeşi) Abdurrahmân'ın cariyesi olduğunu söylemesi üzerine, "Kardeşinin cariyesine hürlerin elbisesini giydirmeye seni sevk eden nedir?" diyerek, o cariyeyi cezalandırmak istediğini söylemiştir.⁴⁷

Bir rivayette, Hz. Ömer'in, örtülü bir cariyeyi, "Kendini hürlerle benzetme!" diyerek, dövdüğü bildirilmektedir.⁴⁸ Enes b. Mâlik'in naklettiği bir habere göre de, üzerinde cilbâb bulunan bir cariye, Hz. Ömer'in yanına girmiş, Hz. Ömer'in "Azad mı oldun?" sorusuna "Hayır." deyince, "Başını örttüğün o cilbâb da ne oluyor? Cilbâb, hür mümin kadınlar içindir." diyerek kamçıyla cilbâbı düşene kadar başına vurmuştur.⁴⁹

Cariyelerin bu tutumunu farklı yorumlayan Nazîra Zeynuddîn, "Hz. Ömer, keşke bu kamçıyı geceleyin ihtiyaçları için dışarı çıkan kadınlara saldıran er-

⁴⁵ 24. Nûr, 33.

⁴⁶ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (2 cilt), çev. Salih Tuğ, İstanbul 1991, II. 690. Buna yakın bir rivayet için bkz. İbn Sa'd, VIII. 131; İbnü'l-Esir, VII. 120-121. Reyhâne'nin müslüman olduğu, Peygamberimiz tarafından azat edilip kendisine nikahlandığı, düğününün yapıldığı ve örtündüğü hakkındaki rivayetler için bkz. İbn Sa'd, VIII. 129-131.

⁴⁷ Abdurrezâk, III. 136.

⁴⁸ İbn Ebî Şeybe, II. 231.

⁴⁹ A.y.

keklere vursaydı! O kadıncağız, kendisini hürlere benzeterек saldırdan korunmak istiyor.” demektedir.⁵⁰

Rivayetlerden, cariyeleri giyim olarak hür kadınlardan ayıran temel farklılığın, onların başörtüsü ve cilbâb kullanmamaları olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Ömer'in, hilafeti döneminde başörtüsünün, eziyet görmemeleri için hür kadınlara mahsus olduğunu söyleyerek, cariyelerin başlarını örtmelerine izin vermediği⁵¹; ayrıca, onları, hürlere benzeyecekler düşüncesiyle cilbâb giymekten de menettiği⁵² nakledilmektedir. Bu yüzden, o, Enes ailesine (*âlu Enes*) ait bir cariyeyi başörtülü görünce, ona “Başını aç, hürlere benzeme!” uyarısında bulunmuştur.⁵³ Ayrıca, onun, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin (ö. 42) cariyesi Akîle'yi cilbâb giydiği için dövdiği de, nakledilen haberler arasındadır.⁵⁴

Bu rivayetlerden, başörtüsü (*humâr*) ve cilbâbın, hür kadınlar için statü farkını gösteren bir sembol olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu, Kur'an'ın da işaret ettiği üzere, hür kadınların, daha çok tacize maruz kalan cariyelerden ayıt edilerek rahatsız edilmemelerinin bir aracıdır. Her ne kadar, Kur'an'dan, cariyelerin taciz edilmelerinin normal olduğu gibi bir sonuç çıkarılamasa da, rivayetlerden, o günkü toplumun, cariyelerin rahatsız edilmelerini çok gayri tabii görmediği anlaşılmaktadır.

Abdullâh b. Ömer'e (ö. 74) göre, cariyenin avreti, göbeği ile diz kapağı arasındır. Mucâhid, İbn Ömer'e, “Bülûğ çağına eren bir cariyeye, izârla (etekle) dışarı çıkabilir mi?” diye sorunca, o, “Evet” cevabını vermiştir. Mucâhid, “Bu nasıl olur?” deyince, İbn Ömer, “İnsanlar o zaman ihtiyaç içinde idiler.” diye karşılık verir. Mucâhid, “Allah şimdi bizi zengin kıldı.” deyince, İbn Ömer, “Beni kendi hâlime bırak!” der.⁵⁵ Abdullâh b. Ömer'in, Mucâhid'in sorusundan rahatsız olduğu açıkça anlaşılıyor. Ancak, İbn Ömer, Hz. Peygamber döneminde cariyelerin en azından bir kısmının bu şekilde dışarı çıktıklarını bildiği için, asgari örtünme sınırı hakkında farklı bir kanaat izhar edememenin sıkıntısını çeki ve bunu o dönemdeki fakirlikle izah ediyor.

Cariyenin avretinin göbek ile diz kapağı arası olduğu, şu rivayetten de anlaşılmaktadır: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Biriniz, kölesini veya cariyesini ya da işçisini evlendirdiği zaman, artık onun göbeğinin altına ve dizinin üstüne bakmasın.”⁵⁶

İbn Ömer, satışa arz edilen cariyenin hürmeti olamayacağı görüşündedir; çünkü o bir maldır; dolayısıyla, göğsüne, karnına, arkasına, bacaklarına bakmak ve dokunmak caizdir.⁵⁷ İbn Abbâs da, Hz. Peygamber'e ref' ettiği bir ha-

⁵⁰ *es-Sufûr*, 216.

⁵¹ Sa'îd b. Mansûr, *Sünen* (2 cilt), Beyrut 1985, II. 71.

⁵² Abdurrezzâk, III. 135.

⁵³ *Age.*, III. 136.

⁵⁴ *Age.*, III. 135.

⁵⁵ Sa'îd b. Mansûr, II. 72.

⁵⁶ Muhammed b. Muhammed b. Suleymân er-Rûdânî, *Cem'ul-fevâ'id* (5 cilt), çev. Naim Erdoğan, İstanbul t.y., I. 198.

⁵⁷ Muhammed Revvâs Kal'acî, *Mevsû'atu fıkhi Abdillâh b. 'Umer*, Beyrut 1986, s. 598.

dise dayanarak, satın alınacak bir cariye'nin diz ve göbük arası hariç, her yerine bakılabileceği kanaatinde'dir.⁵⁸

İbrâhîm en-Nehaî (ö. 96), cariye'nin baş ve boynunun avret olmadığı görülmüştür. Ona göre, yaşlı olsa bile, cariye'ye başörtüsü gerekmez (*leyse 'alâ'lemeti ħumârün ve in kânet 'acüzen*).⁵⁹ Çünkü o, cariyelerin örtünerek hürlere benzemelerini hoş görmemektedir (*kâne yekrahu en yetekân'ane yeteşebbeh-ne bi'l-ħarâ'ir*)

6. İbadet Hayatında Kadının Örtünmesi

6.1. Hürler

Kur'an'da, kadının örtünmesi, iffetli kalmak ve başkalarının rahatsız edilmemesi temeline dayandığı ve problem de bu olduğu için, ibadet esnasında kadının nasıl bir kıyafet giyeceği üzerinde durulmamıştır. Hâlbuki konuyla ilgili rivayetlerin çoğu, ibadet esnasında ve özellikle namazda kadının nasıl giyineceği ve örtüneceği hakkındadır. İlgili rivayetlerin büyük kısmı da mevkûf (sahabi sözü) ve maktû' (tâbiî sözü) haberlerdir. Bunların önemli bir kısmı ise, cariyelerin giyimiyle ilgilidir.⁶⁰

Hız. Peygamber döneminde, genelde yoksul olan müslüman toplum, kıyafet konusunda sıkıntı çektiğinden, öncelikle avret yerlerinin örtülmesine dikkat edilmiş ve asgari kaç parça elbise ile namaz kılınacağı gündeme gelmiştir. Örneğin, tek elbise içinde namaz kılıp kılamayacağını soran bir adama, Hız. Peygamber, "Hepinizin iki (parça) elbisesi var mı?" şeklinde cevap vermiştir.⁶¹ Bu yüzden, mescidde kadınlarla birlikte namaz kılan bazı erkekler, fakirlikten dolayı tek parça ya da kısa elbise giymek zorunda kaldıklarından, Hız. Peygamber, kadınların onlardan sonra secdeden kalkmalarını istemiştir. Çünkü arkada bulunan kadınların, secdeye varan erkeklerin avret yerlerini görebilmeleri söz konusudur.⁶² Bu fakirlik ortamında az sayıdaki varlıklıların uzun elbiseler giyerek eteklerini yerde sürümelerini kibir alameti sayan Hız. Peygamber, erkeklerin, eteklerini, topukla diz arasındaki kısmın ortasından daha aşağısına uzatmalarını gerektiğini; kadınlarınkinin ise bundan bir kaş daha uzun olabileceğini belirtmiştir.⁶³

Hız. Peygamber sonrasında, İslam toplumu, artan gelirler sayesinde bir hayli zenginleştiği için, erkek ve kadın giyimi konusunda gelişmeler olmuş; buna paralel olarak da, hayatta bulunan Peygamber eşleriyle diğer sahabilere daha değişik sorular sorulmaya başlanmıştır.

Rivayetlere göre, hür kadınların namaz kıyafetleri, başlıca, başörtüsü (*ħumâr*), entari/gömlek (*dir'*) ve etektir (*izâr*). Şayet giyilen elbise (entari) ayak

⁵⁸ Rûdânî, I. 199.

⁵⁹ İbn Ebî Şeybe, I. 91.

⁶⁰ İlgili rivayetleri topluca görmek için bkz. İbn Ebî Şeybe, II. 224-226.

⁶¹ Buhârî, "Salât", 4, I. 95.

⁶² İbn Ebî Şeybe, II. 53-54; Buhârî, "Salât", 6, I. 95; "Ezân", 136, I. 198.

⁶³ *Muvatta'*, "Libâs", 6, II. 570; Ebû Dâvûd, "Libâs", 40, IV. 364.

topuklarını örtecek uzunlukta ise, sadece başörtüsü ve entari ile namaz kılınabilir. Ummu Seleme, kendisine yöneltilen bir soruya böyle cevap vermiştir.⁶⁴ Onun da, bunu, Hz. Peygamber'e sorarak öğrendiği nakledilmektedir.⁶⁵

Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'den naklettiği, "Allah, ergenlik çağına girmiş kızın başörtüsüz namazını kabul etmez." rivayeti⁶⁶ Hz. Peygamber'e ait olabileceği gibi, uygulamadan hareketle daha sonra hadisleşmiş bir hüküm de olabilir. Nitekim, Abdurrezzâk'ın (ö. 211) *Muşannef*'inde aynı haber bir yerde mürsel olarak, bir yerde de Mucâhid'in görüşü olarak nakledilmiştir. Diğer bir rivayette de, "deniliyor ki..." şeklinde 'temrîz' sığasıyla gelmiştir.⁶⁷

Hz. Âişe'nin anlattığına göre, sabah namazına Hz. Peygamber'le birlikte katılan kadınlar, mırtları (kalın dış giysileri) içinde namazlarını kılarlar ve evlerine dönerken kimse onları tanımazdı.⁶⁸

Leylâ bint Sa'îd, Hz. Âişe'yi evde etek (*izâr*), entari (*dir'*) ve kalın bir başörtüsü (*humâr*) içinde namaz kılarken gördüğünü ve üzerinde başka bir şey olmadığını nakleder.⁶⁹

Baş kapalı olduktan sonra, ayrıca başörtüsüne gerek yoktur. Umeyme bint Rukayka, Hz. Peygamber'in eşi Ummu Habîbe'nin (ö. 44) bir entari ve başını örttüğü bir izârla namaz kıldığını, ayrıca izâr ve humâr kullanmadığını haber vermektedir.⁷⁰ Bunun için İkrime (ö. 105), "Bir kadın, üstüne saçını göstermeyecek bir elbise alsa başörtüsü yerine geçer." demektedir.⁷¹ İbrâhîm en-Nehaî de, bülûğ çağına gelen kızın, başını örteceğini, annesine gerekli olanın ona da gerekli olduğunu söylerken,⁷² kadının peçeli namaz kılmasını kerih görmektedir.⁷³

Kadınların yüz ve ellerini örtmeleri, hacc ibadeti esnasında da yasaklanmıştır.⁷⁴ Hz. Âişe, Hz. Peygamber'le birlikte ihramlı oldukları bir sırada yanlarından binekli insanlar geçerken, elbiseyle (*cilbâb*) yüzlerini kapattıklarını, onlar geçince açtıklarını ifade etmektedir.⁷⁵

Atâ', ergenlik çağına gelmemiş kızın, başörtüsüz ve sadece izârla namaz kılabileceğini belirtirken;⁷⁶ İbn Sîrîn (ö. 110), kadınların, kulaklarını başörtüleri dışında bırakarak namaz kılmalarını kerih görmektedir.⁷⁷

⁶⁴ Ebû Dâvûd, "Salât", 84, I. 420.

⁶⁵ Aynı yer.

⁶⁶ Ebû Dâvûd, "Salât", 85, I. 421.

⁶⁷ Bkz. Abdurrezzâk, III. 131. Sonradan hadisleşen bir uygulama için bkz. Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara 1999, s. 183-185.

⁶⁸ Buhârî, "Salât", 13, I. 98.

⁶⁹ Abdurrezzâk, III. 129.

⁷⁰ Aynı yer.

⁷¹ Aynı yer.

⁷² Age., III. 131.

⁷³ Ebû Yûsuf, *el-Âşâr*, Beyrut (offset), t.y., s. 30.

⁷⁴ Buhârî, "Sayd", 13, II. 215; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 32, II. 411-412.

⁷⁵ Ebû Dâvûd, "Menâsik", 34, II. 416.

⁷⁶ Abdurrezzâk, III. 132.

⁷⁷ Age., III. 133.

6.2. Cariyeler

Cariyelerin namaz kıyafetleri, hür kadınlarınkinden oldukça farklıdır. Rivayetlerin önemli bir kısmında, onların başları açık olarak namaz kılabilecekları ifade edilmiştir.⁷⁸ Neha'î'ye göre, cariyelere namazda ve namaz dışında başörtüsü gerekmez (*Jeyse 'alâ'l-imâ'i kınâ'un fî's-şalâti velâ fî ğayrihâ*).⁷⁹ Ümmu'l-veled (efendisinden çocuk doğuran cariye) de, cariye hükmüne tâbidir. Ona göre, 60 yaşına da gelse, ummu'l-veled başörtüsü namaz kılar.⁸⁰

Şa'bî'nin (ö. 103), Şureyh'ten (ö. 78) nakline göre, o, cariyenin "dışarı çıktığı gibi başörtüsüz olarak namaz kılacağını" ifade etmiştir.⁸¹ Mesrûlî (ö. 63) da aynı görüştedir.⁸² Atâ', bir rivayette, cariyenin asgari kıyafet ölçüsünü soran İbn Cureyc'e, "Biz de Ömer'in görüşünü benimsiyoruz." demiş ve şöyle devam etmiştir: "Cariye, başlığını (*ferve*) evine (*verâ'e'd-dâr*) bırakır; eteği ve gömleği yeter. Gömleğinin bir kısmını başına koyar." "Bir köle ile evliyse nasıl olur?" diyen İbn Cureyc'e, Atâ' "O da böyledir." der. "Bir hürle evli olursa?", sorusuna "O zaman (elbisesini) vücuduna sarar; eteği, gömleği ve başörtüsü içinde namazını kılar." cevabını verir.⁸³

Görüldüğü üzere, burada evlilikle değişen bir durum söz konusudur. Hürle evlenen cariye, âdeti hür statüsüne yaklaştığı için, başörtülü namaz kılmaktadır. Cariye, başını örtmek istediği zaman, başörtüsü (*hımâr*) yerine başlık (*ferve*) giymekte ya da elbisesinin bir kısmıyla başını kapatmaktadır. el-Hasen el-Basrî'nin (ö. 110), bir köle ya da hürle evlenen cariyenin başını örtmesini gerekli görürken, evlenmeyen veya efendisiyle bir araya gelmeyen cariyeye başörtüsünü gerekli görmediği nakledilmiştir.⁸⁴

İbn Cureyc kanalıyla Atâ'dan gelen başka bir rivayette ise, daha farklı bir tablo vardır: Atâ', "Kadın, önu açık (yırtmaçlı) bir cübbeyle namaz kılabilir mi?" sorusuna "Evet" diye cevap vermiş ve şöyle devam etmiştir: "Bana haber verildi ki, cariyeler Resulullah zamanında ve ondan sonra izârlarıyla veya başörtülerıyla ya da hırkalarıyla, kafaları içinde kaybolacak şekilde başlarını örtmeden namaz kılmazlardı."⁸⁵ Benzer bir rivayette, Atâ', cariyelerin, başlarına hırka (bir parça bez) alarak namaz kıldıklarını, Resulullah zamanında da böyle yaptıklarını haber vermektedir.⁸⁶

Cariyelerin, başı açık veya örtülü namaz kılabilceğiyle ilgili bu çelişkili rivayetlerden, özellikle evli cariyelerin başlarını örtmeleri gerektiği yönünde bir

⁷⁸ İlgili rivayetleri topluca görmek için bkz. İbn Ebî Şeybe, II. 230-231.

⁷⁹ Ebû Yûsuf, s. 29.

⁸⁰ Sa'îd b. Mansûr, II. 72.

⁸¹ Abdurrezzâk, III. 135.

⁸² Sa'îd b. Mansûr, II. 71.

⁸³ Abdurrezzâk, III. 133-134.

⁸⁴ Age., III. 134.

⁸⁵ Aynı yer.

⁸⁶ Age., III. 134, 136.

eğilim ortaya çıkmaktadır. Nitekim İbn Cureyc de, Medinelî alimlere dayanarak, cariyelerin çocuk sahibi oldukları zaman başlarını örteceklerini, fakat cilbâb giymelerinin gerekmediğini belirtmektedir.⁸⁷

7. Kölenin, Sahibesinin Saçına Bakması

Kölenin, sahibesinin saçına bakıp bakamayacağı konusu da rivayetlerde işlenmiştir. Gelen haberlerin büyük kısmı, kölenin, sahibesinin saçlarına bakabileceği yönündedir. Bu görüşte olanlar, muhtemelen, aile yanında çalışan köleyi âdeta o ailenin bir ferdi gibi mütalaa etmişlerdir.

Bu konuda Enes b. Mâlik'in naklettiği bir rivayete göre, Hz. Peygamber, kızı Fâtıma'ya bir köle bağışlamıştı. Ancak, Fâtıma'nın üzerindeki elbise kısa olduğu için, başını örtse ayakları açıkta kalıyor, ayaklarını örtse başı açıkta kalıyordu. Bunu gören Hz. Peygamber, "Bir sakıncası yok. O senin baban (gibi-dir) ve hizmetçindir." buyurdu.⁸⁸

Ummu Seleme'nin naklettiği bir hadiste ise, Hz. Peygamber, yanında mükatebe (sahibine ödeyeceği belli bir ücret karşılığında azat olacak) kölesi olan bir kadının, kölenin ödemesi devam ettiği sürece, ona karşı örtünmesi gerektiğini söylemiştir.⁸⁹ Tahâvî (ö. 321), Medine'de bir grup alimin, bu hadise dayanarak, kölenin, sahibesinin saçlarına, yüzüne ve mahreminin bakabileceği yerlere bakmasında bir sakınca olmadığı görüşünü benimsediklerini söyler. Çünkü rivayette, mükateb köleye karşı örtünülmesi istendiğine göre, bunun dışındakilere böyle bir mecburiyet yoktur.⁹⁰ Tahavî'nin kaydettiğine göre, diğer insanların köleleri, Hz. Âişe'nin hizmetçisi Ummu Alkame'nin yanına geldiklerinde, Hz. Âişe'yi saçını tararken görüyorlardı.⁹¹ Ummu Seleme'nin de, diğer insanların kölelerine karşı örtünmediği (ya da perde kullanmadığı) nakledilir.⁹² İbn Abbâs da, kölenin, sahibesinin saçına bakmasında bir sakınca olmadığı görüşündedir.⁹³ Amr b. Şu'ayb, Yezîd b. Abdillâh ve Amrâ' bint Abdirrahmân'ın kanaatlerine göre, "Bir kadının, kocasının kölesinin yanında başörtüsüz oturmasında bir sakınca yoktur."⁹⁴ Nitekim, Esmâ bint Abdirrahmân'ın, kocası Kâsım'ın kölesinin yanında başörtüsüz oturduğu nakledilmektedir.⁹⁵ Şa'bî, kadının, kölesinin yanında elbiselerini çıkartmasında bir sakınca görmezken; kölenin, sahibesinin saçına bakmasını hoş görmezdi.⁹⁶ Mucâhid ve Atâ', kölenin, sa-

⁸⁷ Age., III. 135.

⁸⁸ Ebû Dâvûd, "Libâs", 35, IV. 359.

⁸⁹ Ebû Ca'fer et-Tahavî, *Şerhu me'âni'l-âsâr* (4 cilt), Beyrut 1987, IV. 331.

⁹⁰ Aynı yer.

⁹¹ Age., IV. 332.

⁹² Aynı yer.

⁹³ İbn Ebî Şeybe, IV. 334.

⁹⁴ Aynı yer.

⁹⁵ Aynı yer.

⁹⁶ Age., IV. 334-335.

hibesinin saçına bakmasını kerih görürlerken, Neha'î, kadının, hizmetçisine karşı örtünmesi gerektiği kanaatindedir.⁹⁷

Sonuç ve Değerlendirme

Müslüman kadının giyimi ve örtünmesiyle ilgili yukarıda ele aldığımız rivayetlerden çıkartılabilecek sonuçları aşağıdaki şekilde özetlememiz mümkündür:

1. Yeryüzünde, insanoğlunun giyim-kuşamı, çevre, iklim, din, kültür, örf ve âdetler, alışkanlıklar, kişisel zevkler, toplumsal statü, eldeki materyal ve imkanlar gibi değişkenlere bağlı olarak farklılık göstermiştir. Kadın giyimi de bundan ayrı mütalaa edilemez.

2. Kadının örtünmesi ve açılması, cahiliye döneminde de görülen bir olgudur.

3. İslam, bir kıyafet devrimi yapmamış; kadınların mevcut giysilerini nasıl kullanmaları gerektiği konusunda uyarıda bulunarak bu doğrultuda bir düzenleme yapmıştır. Bu yüzden, İslam'ın ilk dönemlerinde kullanılan kadın giysilerinin tamamı cahiliye döneminde de kullanılagelen giysilerdir.

4. Cahiliye döneminde başını ve yüzünü örten kadınlar olduğu gibi, başörtüsünü geriye doğru salarak, boyun, gerdan ve göğüslerini açıkta bırakan kadınlar da mevcuttu. Nitekim Kur'an bu şekilde giyinenlere uyarıda bulunmuştur.

5. Başörtüsü ve cilbâb (atki, çar, dış giysisi) İslam öncesinden itibaren hür kadınların giysisi kabul edilmiş ve onların cariyelerden ayırt edilmeleri bu şekilde sağlanmıştır.

6. Cariyelerin toplum içinde başları açık ve cilbâbsız dolaşmaları esastır. Onların kıyafetleri bazen geniş bir cübbe, bazen bir etek olabilmektedir.

7. Kendilerini giyim olarak hür kadınlara benzeten cariyeler, bunu ya ilgi çekmek ya da erkeklerin tacizinden korunmak için yapmaktadırlar.

8. Rivayetlere göre, hür kadın, başı açık namaz kılamazken; cariyeler, başı açık (dışarı çıktıkları gibi) namaz da kılabilmektedirler.

9. Kölenin, sahibesinin saçına bakmasında ya da sahibesinin, kölenin yanında başını açmasında bir sakınca görülmemiştir.

10. Hz. Peygamber'in konuyla ilgili söz ve tathibatıyla ilk müslüman nesillerin uygulamaları, Kur'an'ın iffetli mümin idealini gerçekleştirmeye yönelik çabalarıdır. Örtünme, tek başına iffetin garantisi olmasa da, İslam'ın diğer ahlak kurallarıyla birlikte, caydırıcı ve önleyici bir tedbir olarak düşünülmüş ve etkili olmuştur.

11. Örtünmeyi dinî bir gereklilik olarak gören mümin hanımların, Kur'an'dan, Sünnet'ten ve geçmiş uygulamalardan, yani dinî gelenekten yeteri kadar dayanakları vardır. Bugün, temel kaynakları ve tarihsel verileri değişik yorumlayıp örtün-

⁹⁷ Age., VI 335.

me konusunda farklı sonuçlara ulaşan samimi ilim adamlarının kanaatlerini saygıyla karşılamakla beraber, İslam'ın geleneksel örtünme kültürünü yok sayıp, bunu dikkate alan müminleri dini yanlış anlamakla suçlayarak belli bir kanaati dayatma eğiliminde olanlar, İslam'ın hoşgörüsünü ve günümüzün çoğulcu yaşam tarzını içlerine sindirememiş kişiler olarak kabul edilmelidir.

12. Zamanla kadını bir fitne unsuru görerek, toplumdaki bütün olumsuzlukları onlara yıkan anlayış, örtünme konusunda da ifrata giderek, ilk dönemdeki bazı esneklikleri bile göz ardı etmiş ve kadını toplum hayatından soyutlayarak evinin en ücra köşesine itmiştir. Giyim ve örtünme konusunda kadınlara bazı uyarılarda bulunan Cenab-ı Hakk'ın ve Resulü'nün muradlarının bu olmadığı gayet açıktır.